

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

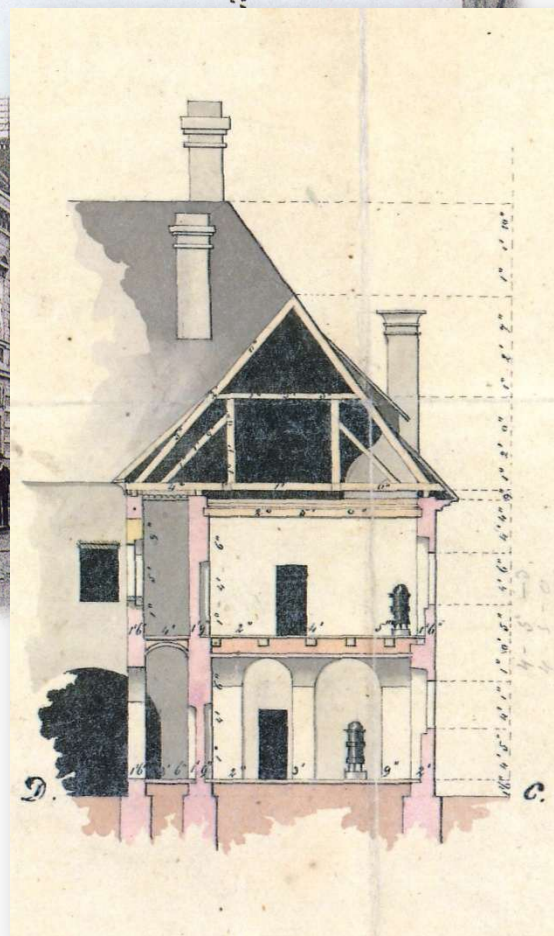
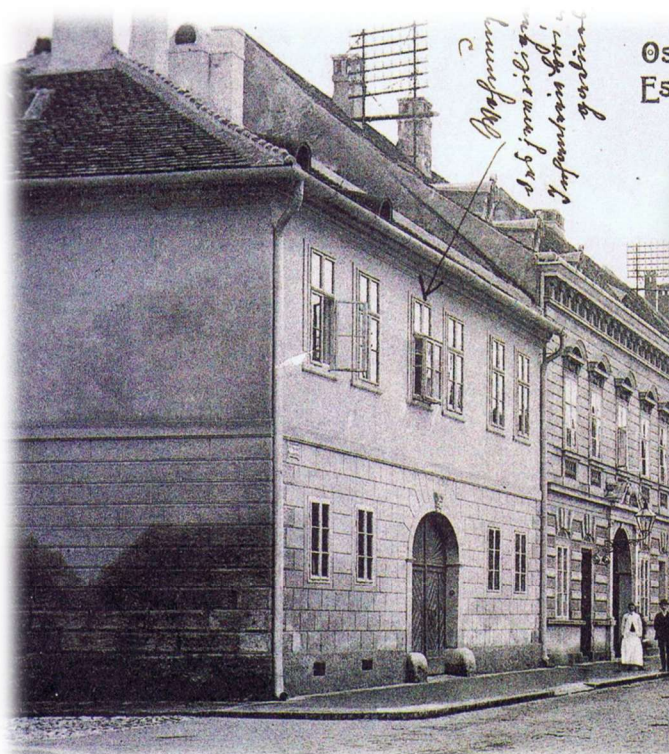
INVESTITOR: AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE

GRAĐEVINA: ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI,
KUHAČEVA ULICA BR.11

KONZERVATORSKA STUDIJA

BR. 04/015.

PROSINAC 2015.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

SADRŽAJ:

UVOD

POSTOJEĆE STANJE GRAĐEVINE

POVIJESNI IZVORI I LITERATURA

ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA S

FOTODOKUMENTACIJOM

ISTRAŽNA SONDIRANJA NA GRAĐEVINI

GRAĐEVNE MIJENE

Kuća Kalleneck – prva građevna mijena

Kuća Kalleneck – druga građevna mijena

Platz Mayor Haus – treća građevna mijena

Brigade Haus – četvrta građevna mijena

Offizierswohngebäude am Platz – peta građevna mijena

VALORIZACIJA

AUTOR STUDIJE: Tone Papić, dipl.ing.arh., akad. slikar

SURADNJA PRI ISTRAŽNIM SONDIRANJIMA: Restauratorska radionica „OSLIK“

VI. Duško Pešut

Čepin, Kralja Tomislava 4a

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

UVOD

Agencija za obnovu osječke Tvrđe inicirala je izradu niza monografskih konzervatorskih studija pojedinačnih stambenih građevina u Tvrđi, u sklopu cjelovitog istraživanja stambene arhitekture osječke Tvrđe. Zbog opsega projekta (u Tvrđi ima sedamdesetak stambenih zgrada) i vremenskog raspona u kojem su građevine nastajale, dograđivane i obnavljane (od kraja XVII do početka XX st.) realizacija je zamišljena u dvije faze:

1. Izrada što većeg broja monografskih konzervatorskih studija pojedinačnih zgrada
2. Obrada i sinteza podataka, te klasifikacija i valorizacija građevina prema tipološkim karakteristikama, izvornom izgledu, graditeljskim, funkcionalnim i stilskim povijesnim mijenama, konstrukcijskom sklopu, primjenjenim materijalima, itd.

Kuća u Kuhačevoj ulici br. 11. nije registrirana kao pojedninačno kulturno dobro već je dio zaštićene kulturno-povijesne cjeline osječke Tvrđe¹. Smještena je na kčbr. 5821. k.o. Osijek, jednokatna je uglovnica ugrađena u ulični niz; sjevernim je pročeljem okrenuta Trgu Presvetog Trojstva, a istočnim pročeljem na Ulicu R. Boškovića. U vlasništvu je RH. S površinom od 1011 m² spada među najveće parcele u Tvrđi namijenjene za stambenu izgradnju.² U objavljenoj stručnoj literaturi o zgradi je pisao Vilim Matić³, a u dokumentaciji Konzervatorskog odjela u Osijeku pohranjen je elaborat u kojem su sadržana i istraživanja uličnih pročelja zgrade u Kuhačevoj 11.⁴ Pored toga, u planoteci Konzervatorskog odjela u Osijeku postoji arhitektonski snimak građevine.⁵

POSTOJEĆE STANJE GRAĐEVINE

Zgrada je jednokatnica ugrađena u ulični niz Kuhačeve ulice, uglovnica na jugoistočnom uglu Trga sv. Trojstva, istočnim pročeljem okrenuta Boškovićevoj ulici. Dvorišni dio parcele uz Boškovićevu ulicu je samo djelomično izgrađen, a od ulice je dijeli visoki ogradni zid. Oba krila imaju kose, dvostrešne krovove pokrivene biber crijepom. Ulaz je kroz široku kolnu vežu smještenu po sredini sjevernog pročelja, kroz koju je omogućen prolaz u dvorište. Veža ima ravni ožbukani strop, betonski pod i masivnu drvenu kapiju

¹ Upisana je u Registar kulturnih dobara RH, Listu zaštićenih kulturnih dobara br. Z-4341., a zgrada u Kuhačevoj 11. ima poseban dosje u Dokumentaciji Konzervatorskog odjela u Osijeku pod brojem D-345-

² Veće su jedino tri parcele u Kuhačevoj ulici: br. 13. (1055 m²), br. 23. (1253 m²) i br. 31. (1282 m²)

³ V. Matić, Povijest deset zgrada u osječkoj Tvrđi, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku br. 17/2001.

⁴ Hrvatski restauratorski zavod, Osijek-Tvrđa, pročelja kuća u Kuhačevoj ulici, Zagreb 2001.

Izvještaj o rezultatima konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na pročeljima kuća u osječkoj Tvrđi u Kuhačevoj ulici br. 11, 13, i 15., voditelj radova Ivan Srša prof.

⁵ Snimak je izrađen u digitalnom programu AutoCAD u mjerilu 1:50 a sadrži tlocrte podruma, prizemlja, kata, krovništa i krovnih ploha, tri presjeka i tri pročelja.

Građevinski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, voditelj projekta mr. Sanja Lončar-Vicković d.i.a.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

prema ulici. Iz veže se izravno ulazi u dvorišni trijem i prostorije prizemlja i pristupa stubištu za kat i podrum.

Podrum je zidan ciglom, a nadsvođen je bačvastim, eliptičnim svodovima s dubokim susvodnicama. Prostorije u prizemlju imaju ravne, ožbukane stropove, osim jedne prostorije u istočnom krilu koja je nadsvođena bačvastim svodom i trijema u istočnom krilu nadsvođenim bačvastim segmentnim svodom. Plitke bačvaste svodove imaju i podgledi stubišta. Trijem je popločen kamenim pločama, a podovi u prostorijama su veoma različiti – od zemljanih podova u ostavama, preko betonskih glazura, keramičkih pločica, linoleuma, do daščanih pokova i parketa.

Na prvi kat vode dva stubišta – jedno u sjevernom, a drugo u istočnom krilu. Prostorije na katu povezuje dvorišna galerija popločena keramičkim pločicama. U ostalim prostorijama podovi su različiti kao i u prizemlju – od betonskih glazura i linoleuma do keramike, daščanih pokova i parketa. Svi stropovi su ravni, ožbukani i oličeni. Na južnom kraju galerije je smješten stari sanitarni čvor; to je nekadašnji zahodski aneks, dozidan na južno, dvorišno pročelje istočnog krila.

Stubište u istočnom krilu kontinuirano od kata prema tavanu. Tavan je popločen je opečnim tavelama, a ispunjava ga drvena krovna konstrukcija i zidani dimnjaci. Krovna konstrukcija je tipa kose dvostruke stolice s pajantama, a vezne grede krovni vezača su izdignute iznad poda tavana.

Svi zidovi su ožbukani i oličeni, izvana i iznutra; pročelja su ožbukana vapnenom ili produžnom žbukom, a cokol cementnom kamenom žbukom. Pročelja su relativno jednostavna; kat je glatko ožbukano s blago isturenim prozorskim okvirima bez profilacije, bogato profiliranim potkrovnim vijencem i nešto jednostavnijim međukatnim vijencem. Prizemlje ima jednostavne, u žbuci urezane kvadere s naglašenim ulaznim portalom veže, a cokol je obložen cementnom kamenom žbukom. Dvorišno pročelje je još jednostavnije – postoji samo polukružni, konkavni potkrovni vijenac. Sva vanjska stolarija je novijeg tipa, djelomično izrađena po uzoru na raniju, dotrajalu, a u unutrašnjosti je sačuvano nekoliko starijih izvornih vrata iz XIX i početka XX st. Sva građevinska oprema je potpuno dotrajala, primjetne su deformacije i pukotine u zidovima i velika oštećenja žbuke i cigala od djelovanja kapilarne vlage, isoljavanja i smrzavanja. Sve instalacije su zastarjele, dijelom dotrajale i proizvoljno prilagođavane potrebama stanara. Zajednički prostori i dvorište su zapušteni i zakrčeni otpadom i smećem. Cijela zgrada je neodržavana i devastirana.

POVIJESNI PODACI I LITERATURA

Iako su arhivalije vezane uz ovu građevinu vjerojatno korištene i u publikacijama koje obrađuju Tvrđu kao cjelinu, monografskom poviješću zgrade u svjetlu arhivske dokumentacije pohranjene u Državnom arhivu u Osijeku do sada se bavio samo Vilim Matić. U spomenutoj publikaciji obrađeni su planovi iz fonda Gradskog poglavarstva u DAO,

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

planovi Tvrđe s izložbe „Planovi i vedute Osijeka“ (Osijek 1996.), Zemljišna knjiga Osijeka (Tvrđa) 1687.-1821., a korišteni su i navodi iz radova Ive Mažurana i Stjepana Sršana.

U zaključku rada Matić konstatira da je prvu kuću na toj parceli sagradio komorski naddirektor Aleksandar von Kalleneck⁶, koji je kuću oporučno ostavio ocima franjevcima. Franjevci su je zamijenili za staru zgradu generalata, te je bivša Kalleneckova kuća prešla u posjed vojske. Iako u Zemljišnoj knjizi nije naveden datum zamjene, ona se vjerojatno dogodila neposredno nakon 1727. g. jer su franjevci već 1730. g. započeli gradnju samostana na lokaciji stare zgrade generalata.⁷ To potvrđuje i plan Tvrđe iz 1733. god. na kome je kuća opisana kao stan pukovnika, s ucertanim uličnim krilima prema Kuhačevoj i Boškovićevoj ulici i gospodarskoj zgradi prema Firingеровoj ulici. Od tada kuća je u neprekinutom vlasništvu vojske. Na planu Tvrđe iz 1861. g. zgrada ima isti tlocrtni oblik kao i 1733. g., a najstariji nacrti zgrade potječu iz 1878. g. Na nacrtu su prikazani svi tlocrti (temelja-podruma, prizemlja, kata i krovšta) i četiri presjeka, s gabaritima identičnim današnjim gabaritima i manjim razlikama u rasporedu prostorija i otvora. Nekoliko kasnijih nacrtu su uglavnom linearne skice nastale na temelju nacrtu iz 1878. g. s unesenim manjim izmjenama i pregradnjama. Popisu arhivske građe priložen je i izvadak iz „Skrizaljke podataka o broju zgrada, stanova, prostorija i stanarinama iz 1911. godine“ – kuća je katnica, ima 15 soba, 1 kuhinju i 15 nusprostorija; u kući postoji jedan stan s više od šest soba u kojem živi 13 stanovnika. Matić zaključuje da je stara kuća Kalleneck srušena i na njenom mjestu podignuta nova, a zaključak o vremenu gradnje treba prepustiti istražnim radovima na zgradi.

Osim građe koju je Matić koristio, u DAO postoje također i popisi kućevlasnika i porezovnika osječke tvrđe:

- Popis porezovnika osječke tvrđave 1798/9.-1809. g.
- Popis vlasnika kuća u tvrđavi prema općem popisu pučanstva provedenom 1815. g.
- Popis vlasnika kuća nutarnjeg grada Osijeka prema popisu pučanstva za 1840. g.

i jedan plan iz 1914. g. s planiranim adaptacijama vojnih zgrada u Tvrđi, među kojima je i zgrada u Kuhačevoj 11.⁸

U prvom popisu porezovnika 1798/9-1809., tj. neposredno prije proglašenja Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom, popisani su obveznici poreza (kontribucija i terrestrale – opći porez i zemljarina) i gradskog prireza, a obuhvaćao je i njima pripadajuće majure ili pustare u Novom gradu. Vojska nije bila porezni obveznik pa vojne zgrade nisu popisane;

⁶ U knjizi „Grad i tvrđava Osijek“ I. Mažuran piše da je Alexandar Johann von Kallaneck odmah nakon postavljanja za ravnatelja Slavonske komorske inspekcije 1702. godine, započeo gradnju kuće koja je već 1704. g. postojala. Kallaneck je 25 godina proveo u Slavoniji sve do 1727. god. kad je umrla njegova supruga Marija Florencija Terezija barunica Kallaneck rođena von Eiseln, a nakon toga mu se gubi trag u povijesnim vrelima.

⁷ O brzini zamjene nakon punomoćnosti oporuke, svjedoči i zapis u Zemljišnoj knjizi, gdje u popisu vlasnika nema franjevac već je nakon Aleksandra von Kallenecka upisana vojska, a u kući je stan „bojnika mjesta“ (Platz Major).

⁸ DAOS – fond Gradskog poglavarstva, projektna dokumentacija po ulicama, Firingerova 1.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

izuzetak je kuća zapovjednika tvrđave (Komandanten Hauss) – danas kuća u Kuhačevoj 23. – jer je bila oporezovana zemljarinom od 6. for., što se vjerojatno odnosilo na pripadajući majur u Novom gradu. Kuća u Kuhačevoj 11. nije oporezovana jer nije imala nikakvo pripadajuće zemljište, (kako je to izričito navedeno i u Zemljišnoj knjizi) pa nije ni navedena u popisu porezovnika. Razvidno je međutim da je stan tvrđavskog zapovjednika (Platz Major) iz Kuhačeve 11. premješten u kuću u Kuhačevoj 23.

U drugom popisu iz 1815. g. zgrada je upisana pod br. 61. kao „Supremi vigiliarum Praefecti fori Quarterium“ tj. „stan vrhovnog prefekta straža“.⁹ Slijedeći popis iz 1840. g. premješta stan vrhovnog zapovjednika straže (Domus Aerarialis Supremi Vigiliarum Praefecti Quarterium) u kuću br. 84. (danas zgrada u Fakultetskoj 3.), a kuću u Kuhačevoj 11. navodi pod brojem 61. kao „stan brigadira, erarska zgrada“.

Plan iz 1914. g. prikazuje samo tlocrt prizemlja zgrade, jer je u prizemlju istočnog krila planirana adaptacija stambenih prostorija u vojni kasino.

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu postoji još jedan plan zgrade iz 1850. god. koji sadrži tlocrte prizemlja i kata i dva presjeka.¹⁰ Plan je izrađen na papiru vel. 84/55 cm, koloriran, s ucrtanim grafičkim mjerilom u hvatima. Sve prostorije su numerirane ali na planu nema legende s njihovim opisom.

Na zbirnim planovima Tvrđe kuća je inkorporirana u tlocrtni prikaz građ. bloka, a u planovima na kojima su unutar blokova istaknute vojne građevine, drugom bojom je označena površina parcele ali ne i oblik građevine na njoj. Tek krajem XVIII st. na planovima se počinje prikazivati i tlocrtna površina građevina na parceli. Već na prvom projektnom planu Tvrđe na kom su osim vojnih utvrda ucrtani i stambeni blokovi, prikazan je i već formirani blok na južnoj strani glavnog trga.¹¹ Ucertani pravilni pravokutni raster ulica i blokova s centralnim kvadratičnim glavnim trgom, kakav se zadržao do danas, znatno se razlikuje od organskog sklopa vijugavih ulica postturskog Osijeka zabilježenog na planu iz 1688. god.¹² Sudeći po popisima pučanstva iz 1698. i 1701. god., treba zaključiti da su početkom XVIII st., dakle prije intenziviranja gradnje tvrđavskog obrambenog sustava, već bili formirani i najvećim dijelom izgrađeni gotovo svi stambeni blokovi unutar starog obrambenog limesa.¹³

⁹ Prijevod preuzet iz rukopisa dr. Firingera – Zemljišna knjiga grada Osijeka (Tvrđa) 1972/3.

¹⁰ NSK, zbirka zemljopisnih karata i atlasa, XI-SK-J-114

Plan des Brigade-Haus mit jenen Herstellungen welche nöthig sind um dasselbe zur Unterkunft des Truppen Divisionärs geeignet zu machen, Litt A, Anno 1850.

¹¹ Erstes Projects der festung Esseg, D.d. Essecinischer erster riss, Litt. C 1712.

Kriegsarchiv Wien – Karten Sammlung (KAW-KS), fond K VII L Esseg No 107

Plan von der Graniz Festung Esseek in Slavonien.....

KAW-KS K VII L Esseg No 108

¹² KAW-KS fond Inland C VII Env B Esseg No 5

Plan d'Ossek fortific

Plan d'Ossek comme ol Estoit pendand la possessiom destures

1688. god.

¹³ I. Mažuran, Grad i tvrđava Osijek, Osijek, 2000.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

U postojećoj literaturi nema podataka o tijeku nove urbanizacije Osijeka, njenim planerima i organizatorima. Znamo da je nova urbanizacija provedena odmah nakon oslobođanja Osijeka 1687. god., tijekom narednih desetak godina, a mogla ju je osmisliti i provesti samo vojna ili komorska uprava. Zbog kratkog roka izgradnje to nije mogao biti postupan proces, već žurna kampanja u kojoj je srušena gotovo sva srednjovjekovna i turska građevna infrastruktura, te formirani novi građevni blokovi okruženi novim, širokim ulicama sa središnjim prostranim trgom. U toj kampanji vjerojatno treba tražiti glavni uzrok preseljenja pučanstva iz Tvrđe na prostor današnjeg Gornjeg grada i Insule (otoka nasuprot grada), kao i naglo smanjenje broja stanovnika u razdoblju od dvije godine – od popisa Tulio Miglio von Brombergove komisije 1690. g. broj pravih građana je s 80, 1692. g. reduciran na 20.¹⁴

Arheološka iskopavanja i geotehnička sondiranja u Tvrđi pokazala su da na cijelom arealu Tvrđe postoji ravnomjeran sloj nasipa građevne šute u dubini cca 2 m.¹⁵ Nastanak tog sloja nasute građ. šute moguće je objasniti samo kao posljedicu sustavnog rušenja stare građevne strukture i poravnanja terena nakon rušenja. Zbog debljine nasutog sloja nije bilo moguće istovremeno postojanje starih građevina i novih ulica čija je razina bila 1,5 – 2 m iznad razine podova u prizemlju starih zgrada.

Za sada nije poznat nijedan plan Tvrđe s katastarskim premjerom ulica, trgova i građevnih parcela, temeljem kojeg je provedena geodetska parcelacija, a prve naznake razdiobe unutrašnjeg prostora vidljive su na planu inž. Kayserfelda (Kaiserfeld) iz 1693. g.¹⁶ U ranijim planovima iz 1690/91. god.¹⁷, prostor omeđen bedemima je potpuno prazan, što se može tumačiti kao namjerno izostavljanje i usredotočenost inženjera samo na bedemsku trasu, ali je isto tako moguće da je riječ o prikazu stvarnog stanja i činjenici da je u punom zamahu rušenje stare urbane strukture. Vjerojatnost takvog tumačenja podupire i činjenica da je u svim kasnijim planovima Tvrđe sadržan i prikaz unutrašnjeg urbanog tkiva.

Premjer i parcelaciju su vjerojatno proveli vojni inženjeri, a distribuciju parcela (prodajom ili darovnicama) dvorska komora i novoustrojeni gradski magistrat.¹⁸ Kako su svi novostečeni krajevi proglašeni carskim dobrom pod upravom Dvorske komore, ni Osijek nije mogao biti izuzetak, a komora se nije mogla odreći prihoda od prodaje vrijednog građevinskog zemljišta unutar tvrđavskog areala. Zbog toga su vjerojatno iseljeni svi stanovnici koji su iz ratom opustošene okolice zaposjeli napuštene „turske“ kuće, a

¹⁴ Isto.

¹⁵ IGH poslovni centar Osijek, Tvrđa-Osijek geotehnička studija, Osijek 1994.

¹⁶ KAW-KS K VII L Esseg No 107, die Pläne im Bestand Landesbeschreibung

¹⁷ KAW-KS K VII L 106/4,

K VII L Esseg No 106/2,

K VII L 106/1, Grund Riss Der Festung Osseck

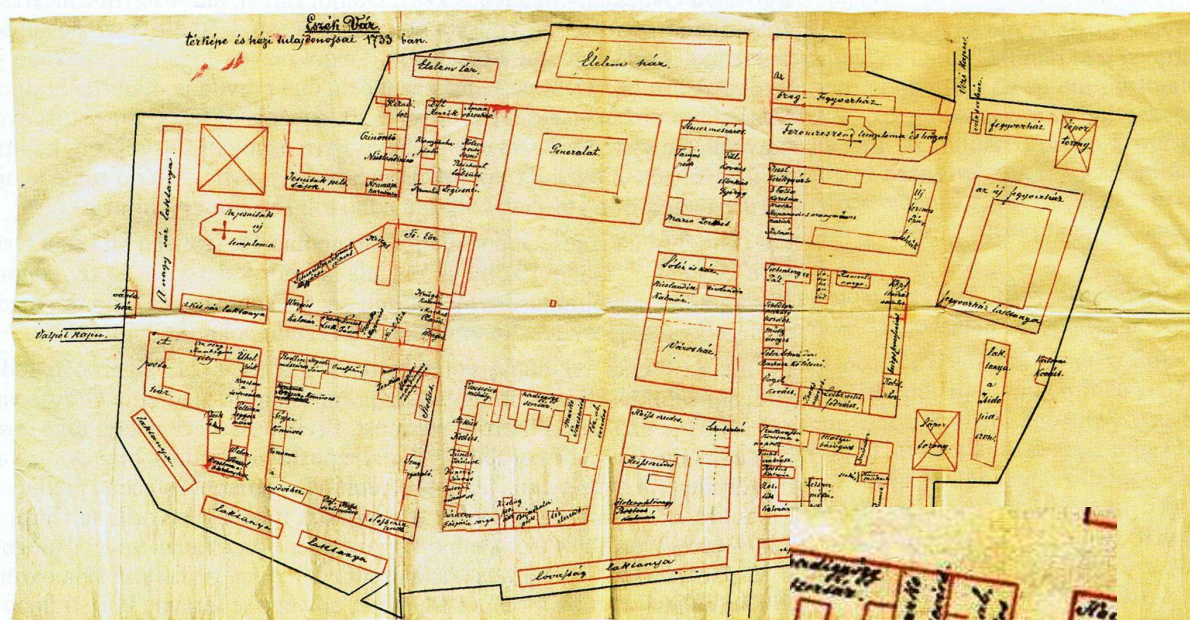
¹⁸ Već 4. prosinca 1687. g. imenovan je komorski upravitelj i nadzornik u Osijeku. Slavonska komorska inspekcija je osnovana 1689. g., a iduće 1690. godine gradski magistrat.

Vidi: I. Mažuran, Grad i tvrđava Osijek....

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

novouređene parcele su mogli kupiti samo bogati trgovci i obrtnici pristigli s vojskom.¹⁹ Komorska uprava je za sebe izdvojila dvije parcele uz jugoistočni rub glavnog trga – jednu za zgradu komorske uprave i gradskog magistrata, a drugu za kuću ravnatelja komorske direkcije.

O počecima gradnje na parceli namijenjenoj ravnatelju ne postoji nijedan povijesni podatak; u Zemljišnoj knjizi nema podataka o njezinoj gradnji, već samo navod o oporuci kojom von Kallaneck ostavlja kuću franjevcima. Moguće je da su kuću sagradili Kallaneckovi prethodnici Ladislav Nagy ili Andreas Mayer, ali I. Mažuran tvrdi da je kuću podigao von Kallaneck odmah nakon postavljanja na mjesto ravnatelja Slavonske komorske inspekcije, te da je 1704. g. već postojala.²⁰

Plan Tvrđe iz 1733. g

Detalj plana s prikazom kuće u Kuhachevoj 11..

¹⁹ Da taj proces nije tekao glatko i bez teškoća svjedoči i sudbina prvog gradskog sudca (gradonačelnika) Danijela Ferdinanda Vesentina koji je 1692. g. proveo 10 mjeseci u vojnom zatvoru i tek 1698. rehabilitiran odlukom Caraffine komorske komisije.

²⁰ I. Mažuran, Grad i tvrđava Osijek....

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

U planovima Tvrđe tijekom prvih desetljeća XVIII st. parcela je inkorporirana u građ. blok, bez grafičke ili kolorističke naznake kojom bi se isticala od ostalih parcela u bloku. Tek od 1758. god. počinje se parcela označavati tamnijim tonom boje od preostalog dijela bloka; od 1758. – 1762. opisana je kao „stan natporučnika mjesta“ (Platz obristlieutnant quartier), a generalvojarna kao „komandantov stan“ (komandanten wohnung); od 1763. – 1780. kao „stan zapovjednika mjesta“ (Platz Major Quartir) s tim da je posebno označena generalvojarna kao „komandantov stan“ (komandanten wohnung). U planovima iz 1769., 1771., 1772., 1776. i 1777. g. parcela je opisana kao „stan zapovjednika mjesta“, ali je generalvojarna označena kao „generalatska kuća“ (Generallat Haus). Na planu iz 1786. g. prvi put su na parceli ucrtane i zgrade, što je u kasnijim planovima postalo pravilo.²¹ Preko parcele je napisan tekst „Platz Mayor Quartir“, a kuća u Kuhačevoj 23. kao „stan komandanta“. Kuća ima dva spojena krila u obliku slova L, prislonjena uz sjevernu i istočnu među parcele i jedan vjerojatno gospodarski objekt uz Firingerovu ulicu; vidljiv je i manji aneks (vjerojatno zahodi) na mjestu današnjeg sanitarnog čvora. U legendi plana iz 1810. g. prvi put se spominje „brigadirova kuća“ (Brigade Haus) u Kuhačevoj 23; u Kuhačevoj 11. i dalje je „Platz Mayor Haus“, a generalvojarna je „Generalat Caserne“.²² Međutim, već iduće godine su vraćeni uobičajeni opisi – Kuhačeva 23. je „Comandanten Haus“, generalvojarna je „Generallat Haus“, a Kuhačeva 11. je „Platz Mayor Haus“.²³ Plan iz 1838. g. je značajan jer donosi situacijski plan svih vrtova unutar Tvrđe, među kojima je i vrt u dvorištu kuće u Kuhačevoj 11.²⁴ U tlocrtnim gabaritima građevina na parceli nema razlike u odnosu na ranije planove. Slijedeći plan iz 1855. g. također prikazuje jednak tlocrtni obris postojećih zgrada, uz dodatak jedne pravokutne izdužene građevine prislonjene uz zapadnu među.²⁵ Na planu su prikazani odvodni kanali, pa tako i odvodni kanal zahodskog bloka kuće u Kuhačevoj 11., s priključkom na sabirni kanal u Firingerovoj ulici. Veoma detaljan plan s opširnom legendom iz 1849. g. prikazuje izmijenjen tlocrt – sjeverno krilo je prošireno prema dvorištu i dodan je stubišni aneks.²⁶ To je ujedno i prvi prikaz nakon rekonstrukcije i dogradnje zgrade koja je morala biti izvedena u razdoblju od 1838 – 49. g., bez obzira što je na planu iz 1855. g. još uvijek nacrtan tlocrtni obris prije rekonstrukcije. U legendi je zgrada opisana kao „brigadirska zgrada“ (Brigaden Gebäude), kuća u Kuhačevoj 23. kao „zgrada tvrđavne komande“

²¹ KAW-KS K VII L Essegg No 113

Directeur oder Haupt Niveau Plan der Festung Essegg de Anno 1786.....

²² KAW-KS Inland C VII Env B Essegg No 31

Situations Plan der kaiserliche Haupt und G.....

²³ KAW-KS Essegg G I h 161 – 4

Plan (Litt B) von den Corps de Place der Festung Essegg...

²⁴ KAW-KS Inland C VII Env B Essegg No 21

Situations Plan aller in Folge hoher Genie Haupt Amts....

²⁵ KAW-KS Inland C VII Env B Essegg No 20

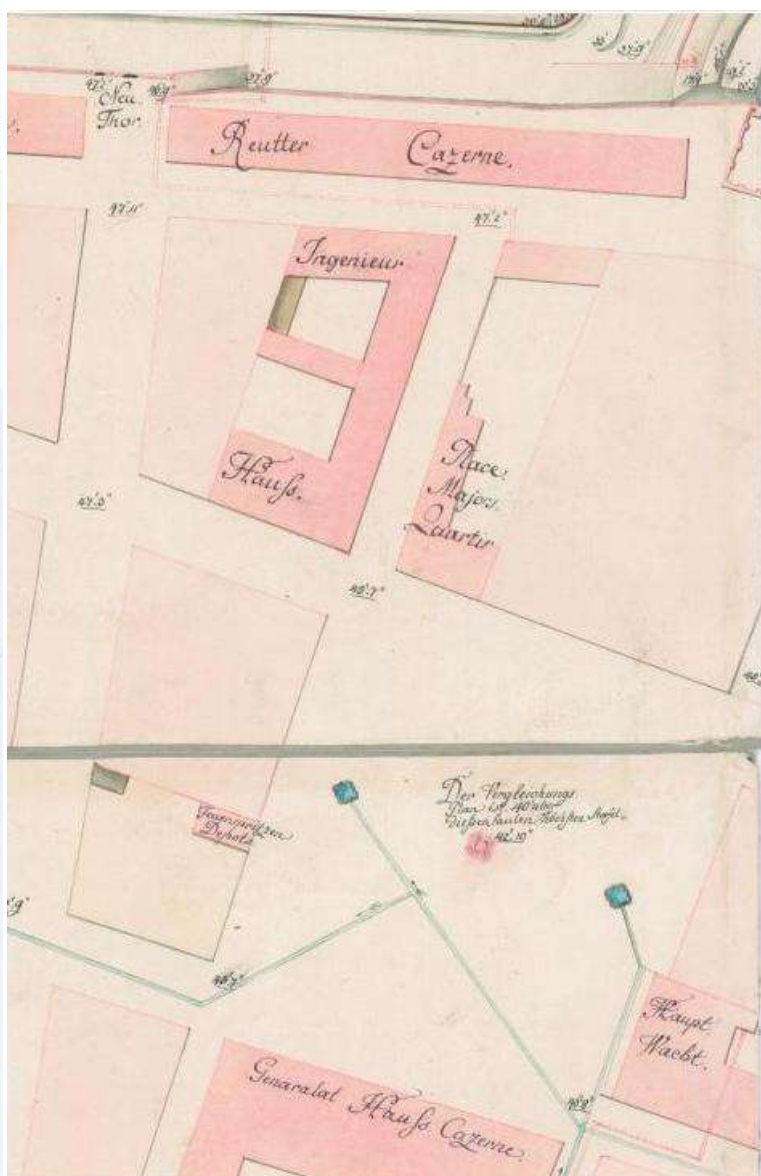
Übersichtsplan der Festung Essegg worin die in Folge Allerhöchster Entschliessung.....

²⁶ KAW-KS Inland C VII Env B Essegg No 25

Plan der Festung Essegg

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

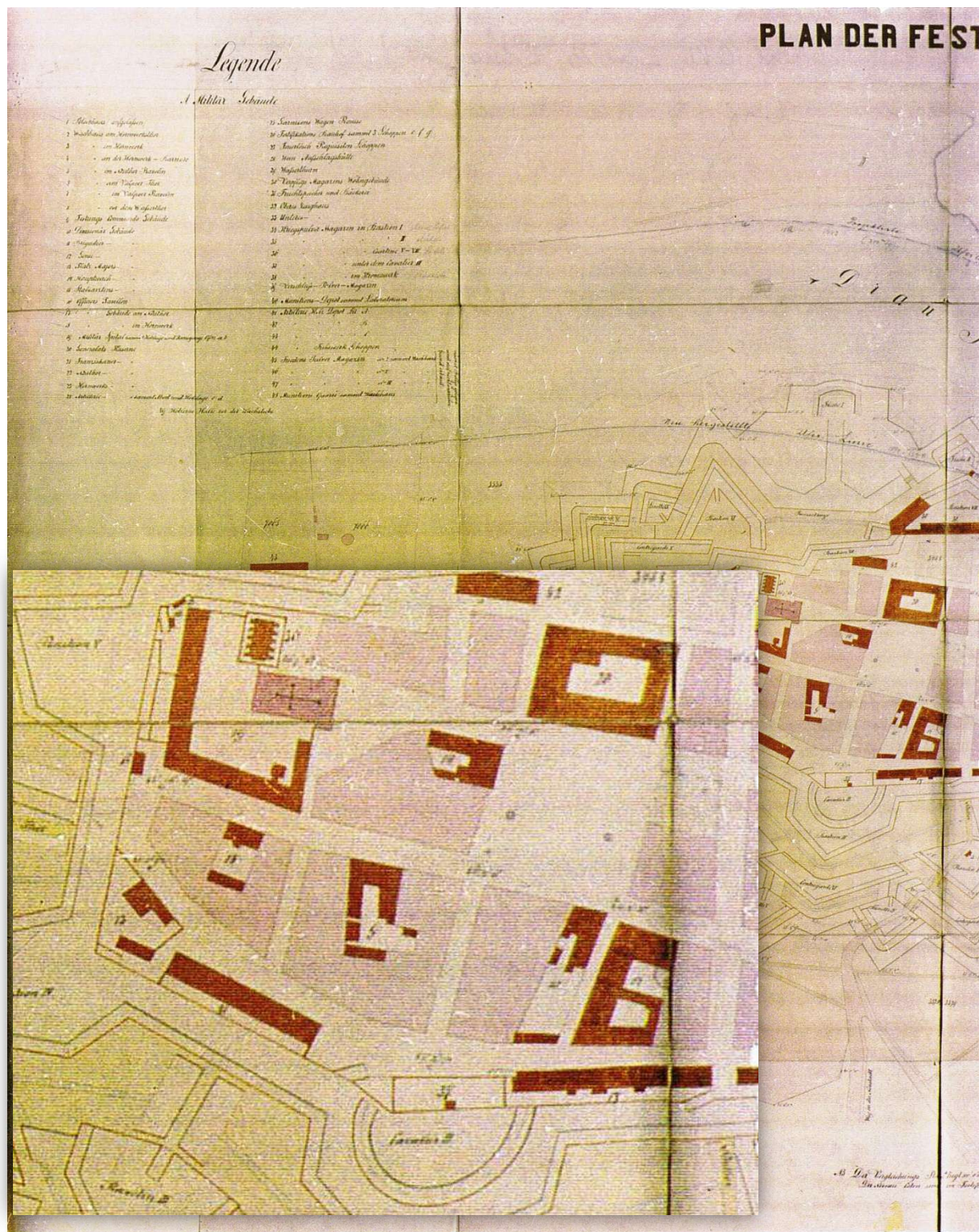
(Festungs Commande Gebäude), a kuća u Firingerovoj 7. kao „zgrada zapovjednika grada“ (Platz Mayor Gebäude).

Plan Tvrđe iz 1786. g. (druga sekcija plana)

Detalj plana

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

Plan Tvrđe iz 1849. g.

Detalj plana

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

Katastarski plan Osijela 1863.-1898. g. – dio plana (Tvrđa)
Detalj plana

Pored prikaza zgrade na zbirnim planovima Tvrđe, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu postoji i jedan nacrt kuće u Kuhačevoj 11.²⁷ Nacrt sadrži tlocrte prizemlja i kata, jedan presjek istočnog krila i detalj odvodnje iz sanitarnog čvora. Iz nacrtu je nedvojbeno jasno da je rekonstrukcija – tj. proširenje i dogradnja sjevernog krila – izvedena prije 1850. g., vjerojatno početkom četrdesetih godina XIX st. O drugom nacrtu kuće iz XIX st. nemamo nikakvih detaljnijih podataka osim onih koje je objavio V. Matić.²⁸ Fotografija plana nije objavljena, a u DAOS plan nažalost nismo mogli pronaći, jer je u međuvremenu zagubljen. U fasciklu je nađen sličan plan izrađen također na pausu, ali nije koloriran, sadrži tlocrte podruma, prizemlja i kata i presjeke A-B, C-D i E-F (presjeci sjevernog i istočnog krila i konjušnice), sve u mj. 1:200; naslovljen je „Planskizze des Offiziers-Gebäudes am Platz“ i

²⁷ NSB, Zbirka zemljopisnih karata i planova, XI-SK-J-114

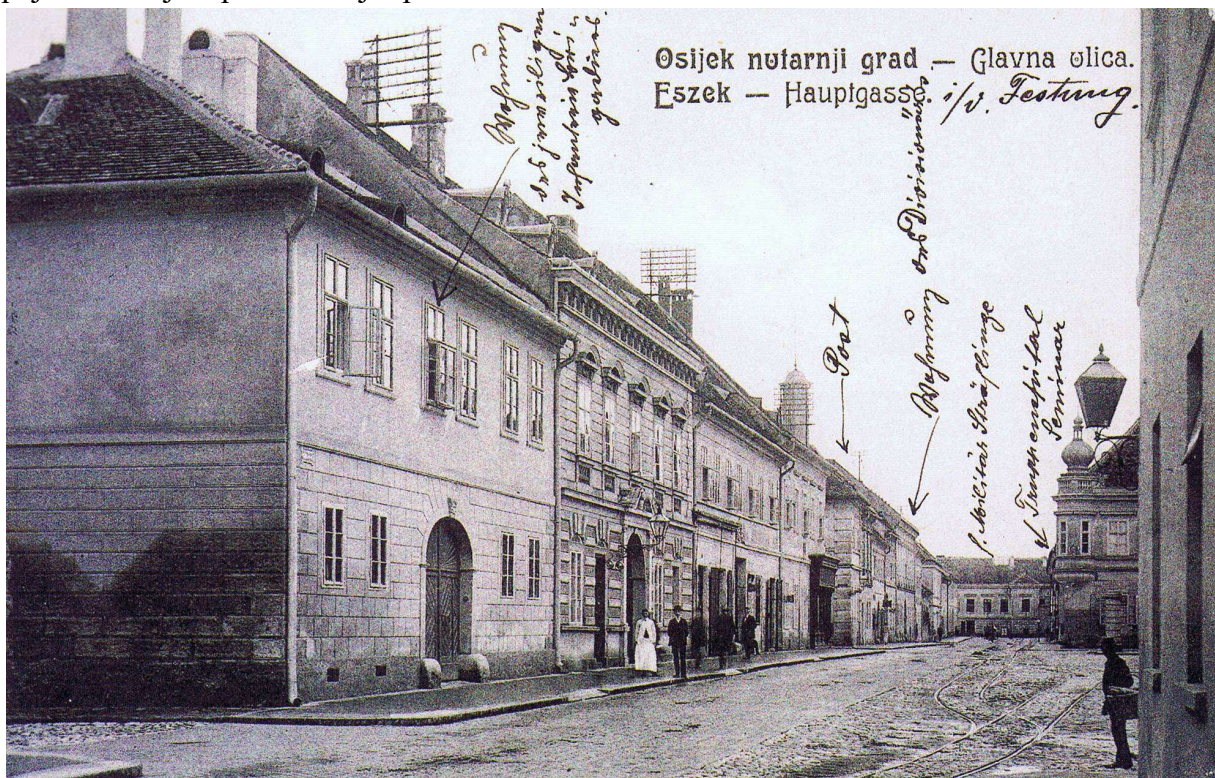
Plan des Brigade Haus mit jenen Herstellungen welche nöthig sind um dasselbe zur Unterkunft des Truppen Divisionärs geeignet zu machen, Anno 1850, Litt: A.

²⁸ DAOS, fond br. 6. Gradsko poglavarstvo u Osijeku, građ. ured – projektna dokumentacija po ulicama fasc. 49c/11

Plan des Offiziers Gebäudes am Platz, Plan je izrađen na pausu u mj. 1:200 za tlocrte i 1:100 za presjeke, koloriran je, izrađen 1878. g. a ratificiran 1888. i 1891. g. Plan prikazuje tlocrte: temelja, prizemlja, i kata i krovšta, te presjeke: A-B, C-D, E-F i G.H.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

nije datiran. Tlocrti su nacrtani šematski, bez ucrtane debljine zidova i bez detaljnijeg prikaza vrata i prozora (naznačene su samo osovine prozora), što opravdava naslov „planskizze“, a sudeći po rasporedu prozora i zidova plan je vjerojatno nastao tijekom I svj. rata.²⁹ U DAOS postoji još jedan plan iz 1914. g. koji donekle objašnjava i daje vremenski okvir prethodnom planu.³⁰ Plan je u fasciklu zgrade u Firingerovoj 1. (današnja zgrada arhiva) i sadrži tlocrte nekoliko vojnih zgrada u Tvrđi s prijedlogom adaptacija vjerojatno uzrokovanih ratnim okolnostima; pod oznakom „b) Offizierswohngebäude am Platz. Erdgeschoss. Militärwissenschaftlicher Verein“ nacrtan je dio prizemlja kuće u Kuhačevoj 11. s prijedlogom adaptacije sjeveroistočnog krila u vojni kasino (Sall des Militär Kasinos). Posljednja grupa nacrtala nastala je tijekom II svj. rata za potrebe Osječkog Divizijskog područja u sklopu Nezavisne Države Hrvatske, ali ne donose nikakve nove podatke, već su pojednostavljeni prerisi ranijih planova.³¹

Fotografija s početka XX st., prije I svj. rata

²⁹ DAOS, fond br. 6. Gradsko poglavarstvo u Osijeku, građ. ured – projektna dokumentacija po ulicama fasc. 49c/11

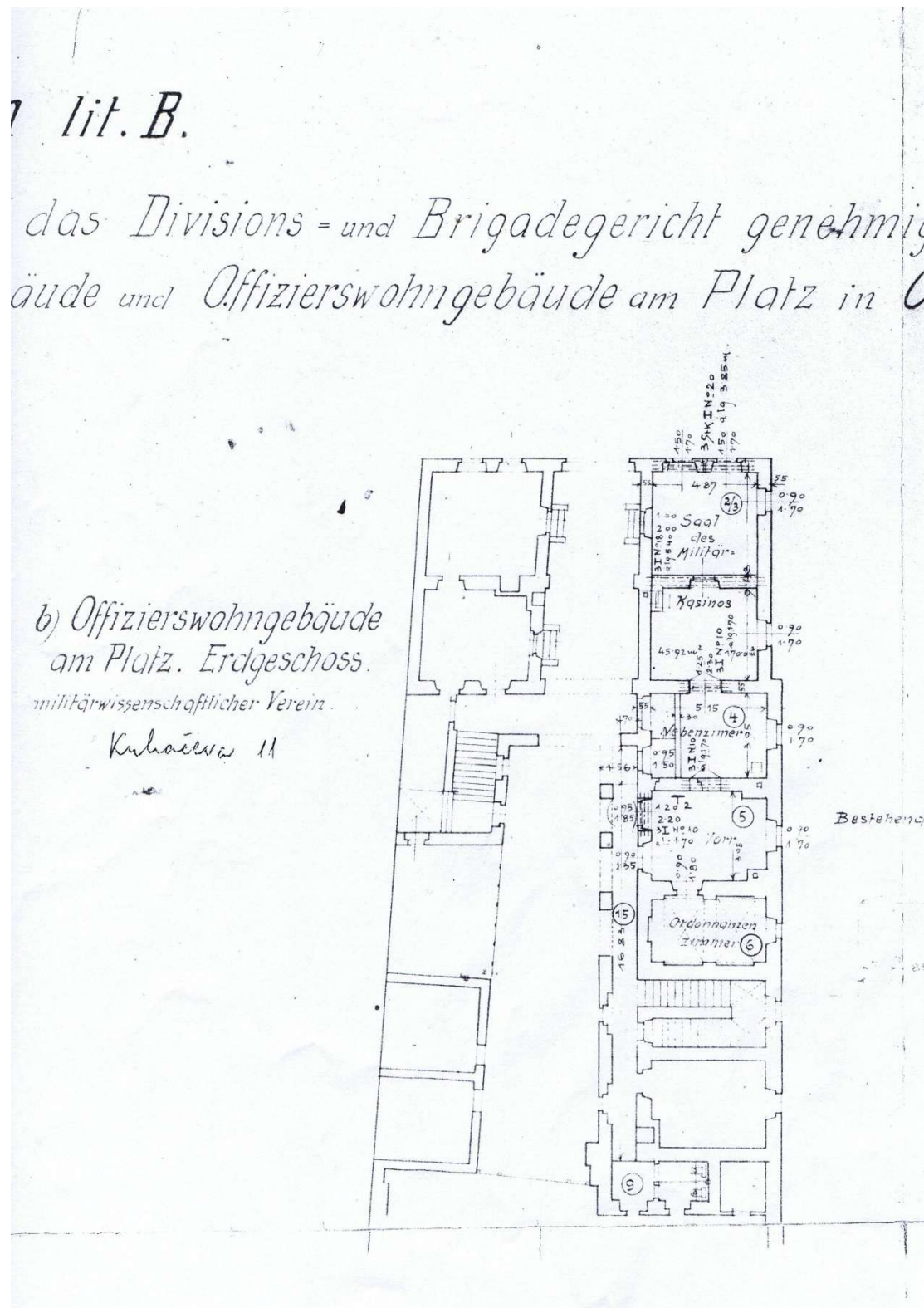
Planskizze des Offiziers-Gebäudes am Platz, III.2

³⁰ DAOS, fond br. 6. Gradsko poglavarstvo u Osijeku, građ. ured – projektna dokumentacija po ulicama fasc. /1

Projektsplan Litt B. für das Divisions – und Brigadegericht genehmigten Adoptierungsarbeiten gebäude und Offizierswohngebäude am Platz in Osijek, Jahr 1914.

³¹ DAOS, fond br. 6. Gradsko poglavarstvo u Osijeku, građ. ured – projektna dokumentacija po ulicama fasc. 49c/11

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

Projekt adaptacije za vojnički kasino 1914. g. – detalj

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

ISTRAŽNA SONDIRANJA NA GRAĐEVINI

Prva konzervatorsko-restauratorska istraživanja žbukanih, bojenih i slikanih slojeva na zgradi provedena su 1999. god.³² Sondiranja su provedena na sjevernom i istočnom uličnom pročelju zgrade, odakle je uzeto i 9 (devet) uzoraka za laboratorijsku analizu žbuke i bojenih slojeva (izrada mikropresjeka, mikroskopska i mikrokemijska analiza). Tijekom ovogodišnjeg nastavka sondiranja pažljivo su snimljene i analizirane postojeće sonde iz 1999. g., dijelom su proširene radi pojašnjenja pojedinih nalaza, a izvedeno je i nekoliko novih sondi, na istočnom pročelju i u prizemlju sjevernog pročelja. Zbog napučenosti svih prostora u zgradi nije bilo moguće provesti istraživanja unutrašnjosti, pa čak ni dvorišnih pročelja; istraživanja su ostala ograničena na dva ulična pročelja.

Proširenjem postojećih sondi i preciznijim dokumentiranjem nalaza na istočnom pročelju sjevernog krila, omogućena je točnija i detaljnija rekonstrukcija izgleda pročelja s geometrijskim medaljonima, a pažljivim raslojavanjem pojedinih naliča utvrđen je nešto složeniji slijed građevnih mijena; bijeli vapneni nalič sloja s medaljonima kontinuiraju preko ugaonih kvadera i međukatnog vijenca, pa je očito da nisu mogli istovremeno egzistirati, jer je taj sloj prekrrio stariji sloj s ugaonim kvadrima i nebojenom špricanom žbukom. Sonda u zoni međukatnog vijenca sjevernog krila, blizu spoja sjevernog i istočnog krila, otkrila je ostatak drvene nazidnice krovne konstrukcije prve građevne mijene, a ispod nje na zidu je otučen pojas od četiri reda cigala; pojas je nađen i na sjevernom pročelju, pa je vjerojatno riječ o ostatku krovnog vijenca nekadašnje prizemnice. Temeljem tih nalaza možemo ustvrditi da je kuća početkom XVIII st. bila prizemnica bez istočnog zabatnog zida, sa stambenim potkrovljem okrenutim trgu. Ugaoni kvadri sjevernog krila na spoju s istočnim krilom kontinuiraju sve do postojećeg krovnog vijenca, kao i spojna reška istočnog i sjevernog krila, što znači da je izvornoj prizemnici prvo nadograđen kat, a potom je na nju prigradeno istočno krilo. To potvrđuje i neusklađenost ugaonih kvadera sjevernog i istočnog krila, iako je međukatni vijenac oblikovno i visinski ujednačen na oba krila. Nekoliko sondi na ulaznom portalu pokazale su da postojeći portal ne pripada prvoj izvornoj zgradi s početka XVIII st., već je probijen u nekoj kasnijoj građevnoj mijeni. To je razvidno u načinu izvedbe zidanog luka i kapitela i spoju bočnih zidova veže sa sjevernim fasadnim zidom. Bočni zidovi veže su naknadno interpolirani i prizidani na sjeverni fasadni zid; vjerojatno su podignuti istovremeno s probijanjem ulaznog portala. Luk portala je zidan u debljini jedne cigle tj. 30 cm, ali je u peti luk presječen i završen stepenastim smicanjem četiri reda cigala. Sve cigle luka su površinski otučene, a stepenasto smicani redovi u peti luka imaju glatku i neoštećenu površinu, pa možemo zaključiti da je prvobitno luk bio malo isturen iz ravnine zida. U tjemenu luka je zaglavni kamen s maskeronom isklesanim u dubokom bareljefu. Luk je bio oslonjen na kamene kapitele kojima su završavale bočne špalete portala izvedene u obliku kvadratičnih pilastara. Ostaci otučenih kamenih kapitela još uvijek su sačuvani ispod novih

³² Hrvatski restauratorski zavod, Osijek – Tvrđa, pročelja kuća u Kuhačevoj ulici, Zagreb 2001.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

kapitela izrađenih u žbuci. Na stropu veže su vidljivi ostaci šablonskog dekorativnog, polikromnog oslika, a sličan oslik je sačuvan i na stropu i zidovima stubišta za kat.

Nastavak sondiranja (kad to bude moguće, tj. nakon iseljenja stanara) treba usmjeriti na dvorišni dio sjevernog krila, kako bi se dobilo što više podataka o izgledu dvorišnog pročelja prije dogradnje istočnog krila.

GRAĐEVNE MIJENE

Kuća Kalleneck – prva građevna mijena

Krajem XVII i početkom XVIII st. izvršena je urbanistička i geodetska regulacija građevnih blokova u Tvrđi, koja je poništila staru srednjovjekovnu/osmansku urbanu matricu. Katastarsku parcelaciju blokova, dodjelu ili prodaju parcela, vjerojatno je proveo gradski magistrat ili izravno komorska direkcija, pa ne čudi da je parcela komorskog upravitelja/nadzornika smještena neposredno uz zgradu magistrata i komorske uprave, a bila je među najvećim civilnim parcelama u Tvrđi, orijentirana na glavni trg i dvije ulice. Prva kuća na parceli vjerojatno je sagrađena i prije dolaska komorskog naddirektora Kallenecka 1702/3. g. Bila je to prizemnica sa stambenim potkrovljem, od koje je do danas sačuvan sjeverni gabarit zidanog dijela stambenog potkrovlja s ostacima krovnog vijenca i fasadne dekoracije; drvena nazidnica krovne konstrukcije, trag otučenog krovnog vijenca, gabarit prizemlja na istočnoj i zapadnoj strani kuće s ostacima ugaonih klesanaca... Sudeći po tipu nadsvodjenja, vjerojatno je i južni dio podruma bio dio te zgrade, a kako podruma nema u zapadnoj trećini građevine, moguće je da je u tom dijelu uz zapadnu među bio smješten kolni ulaz i ulazna veža. S obzirom na veličinu parcele i njenu otvorenost prema susjednim ulicama, postoji mogućnost da zgrada nije ni imala kolni ulaz, već je on bio smješten u ogradnom zidu današnje Boškovićeve ili Firingerove ulice, a ulaz u kuću je mogao biti i s južne, dvorišne strane.

Na parceli je zanimljiva anomalija koju ne susrećemo ni na jednoj drugoj parceli u Tvrđi – sjeverno krilo je od istočne međe/regulacijske linije povučeno u dubinu parcele cca 40 cm. Uzrok tomu je vidljiv na nacrtu zgrade iz 1850. g.; kamin na istočnom pročelju isturen je izvan fasadne plohe za 40 cm, tj. točno onoliko koliko je cijela građevina povučena od istočne međe, što svjedoči o striktnom poštivanju građevnog reda. Zbog toga možemo zaključiti da su kamin i istočno pročelje dio prve građevne mijene – prizemnice s potkrovljem. Iako u Zemljišnoj knjizi nema opisa međa i dimenzija parcele, potvrda anomalije vidljiva je u dogradnji istočnog krila; istočno pročelje je istureno prema ulici za 40 cm u odnosu na istočno pročelje sjevernog krila, u ravnini je s vanjskom plohom kamina na sjevernom krilu, tj. istočno pročelje istočnog krila i vanjska ploha kamina leže na regulacijskoj liniji ulice, odnosno istočnoj međi parcele.

Iako je sačuvan samo manji broj nacрта pojedinih stambenih građevina u Tvrđi, pogotovo iz početaka izgradnje stambenih blokova, ipak treba naglasiti da je ovo jedini poznati primjer primjene otvorenog sobnog kamina u arhitekturi Tvrđe. Za grijanje prostorija

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

u pravilu su korištene kaljeve peći koje su ložene iz hodnika, predsoblja, stubišnih podesta ili kuhinjskih ognjišta, a otvoreni plamen je bio dozvoljen samo u nadsvođenim zidanim kuhinjskim ognjištima. Način grijanja je donekle uvjetovao i organizaciju prostora; prostorije su ili postavljene u nizu duž galerija, trijemova ili hodnika prema kojima su bila orijentirana ložišta; ili su bile grupirane oko kuhinje s otvorenim ognjištem; ili oko predsoblja ili male komore. Otvoreni kamini u sobama omogućuju slobodniji raspored prostora, pa se i u tom pogledu kuća Kallaneck vjerojatno razlikovala od ostalih kuća u Tvrđi.

Kuća Kallaneck – druga građevna mijena

Početak XVIII st., vjerojatno nakon dolaska novog ravnatelja Slavonske komorske inspekcije Alexandra Johanna von Kallanecka, prvobitna prizemnica je preuređena i nadograđen joj je kat; unutrašnji zidovi su srušeni i proširen je podrum. To su za sada jedine činjenice koje je moguće dokumentirati do sada provednim sondiranjima. Moguće je da je već tada probijena i nova veža s portalom na sjevernom pročelju, ali je isto tako vjerojatna i mogućnost zadržavanja dotadašnje lokacije ulaza na zapadnom dijelu sjevernog pročelja, ili s južne strane zgrade kroz kolni ulaz u ogradnom zidu. Dekorativna obrada pročelja se nije promijenila; zadržan je oblikovni princip prizemnice – sivi ugaoni kvadri obrubljeni bijelim trakama i nebojena reljefna špricana žbuka fasadnih ploha, a motiv kvadera je primijenjen i u oblikovanju međukatnog vijenca. U sobi u prizemlju je zadržan kamin, ali je u sobi na katu iznad nje, ugrađena kaljeva peć koja je imala ložište u sobi.

Platz Mayor Haus – treća građevna mijena

Zahvaljujući planu Tvrđe iz 1733. g. znamo da je u to vrijeme kuća imala izgrađena oba krila i bila u vojnom posjedu. Kallaneck je napustio Osijek 1727. g. ostavivši kuću franjevcima, koji su 1730. g. započeli gradnju novog samostana, prepustivši bivšu Kallaneckovu kuću vojsci. Ne znamo datume navedenih transakcija, ni vrijednost bivše Kallaneckove kuće u to vrijeme, niti ijedan drugi podatak kojim bismo odredili vrijeme gradnje istočnog krila. Postoji mogućnost da je Kallaneck do 1727. g. podigao i istočno krilo, ali je isto tako moguće da ga je sagradila vojska u razdoblju od 1727.-1733. g.

Istočno krilo je izgrađeno u današnjim gabaritima kao jednokatna građevina, prislonjena uz istočni dio južnog pročelja sjevernog krila. Obrada pročelja je identična pročeljima sjevernog krila, pa je zgrada i oblikovno bila povezana u jednu cjelinu; primjetne su tek manje neusklađenosti u dimenzijama rubnih kvadera. Iz planova Tvrđe znamo da u to vrijeme nije postojao zapadni stubišni aneks, pa ostaje otvoreno pitanje lokacije stubišta prije dogradnje sadašnjeg, zapadnog aneksa; najlogičnije ga je bilo smjestiti na spoju dvaju krila, gdje još uvijek postoji podrumski stubišni krak. Danas postojeće stubište istočnog krila vjerojatno je naknadno interpolirano, usporedno s izgradnjom zapadnog stubišnog aneksa. Jedina prostorija u istočnom krilu nadsvođena zidanim svodom nalazi se u prizemlju pored današnjeg stubišta a izvorno je tu vjerojatno bila smještena kuhinja. Iako u vojnom posjedu,

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

zgrada je zadržala isključivo stambenu namjenu i na katu i u prizemlju. Postavljanjem veže po sredini sjevernog pročelja razbija se cjelovitost i kontinuitet stambenog prostora u prizemlju zbog relativno male širine parcele; zapadni dio je odsječen od ostalih sadržaja i premal za formiranje zasebne stambene cjeline. Zbog toga i u ovoj mijeni treba zadržati pretpostavku o postojanju veže na zapadnom dijelu sjevernog pročelja.

Brigade Haus – četvrta građevna mijena

Sredinom XIX st. (u razdoblju od 1838.-1849. g.) dograđen je zapadni stubišni aneks, a zgrada je izgubila isključivo stambenu namjenu - adaptirana je za smještaj najmanje dvojice viših časnika a u nekoliko prostorija u prizemlju smješteni su vojni uredi. Ako već do tada nije bila probijena veža s portalom po sredini sjevernog pročelja, onda je to zasigurno provedeno tijekom dogradnje zapadnog stubišnog aneksa. Nacrt iz 1850. g. detaljno dokumentira ovu građevnu mijenu: tlocrti prizemlja i kata i presjek istočnog krila s numerički označenim prostorijama, ali nažalost bez legende. Parcela je ogradom podijeljena u dvije približno jednake cjeline: sjeverni stambeni dio i južni gospodarski dio. U južnom dijelu, prislonjena uz južnu među smještena je kolnica i konjušnica sa sedam boksova, a neposredno uz nju đubrište. Ispred kolnice je bunar, a ulaz u gospodarski dio parcele je iz današnje Boškovićeve ulice, kroz kapiju u istočnom ograđnom zidu. Na preostatku ovog dijela parcele vjerojatno je bio uređen vrt s povrtnjakom; iako na ovom planu nije prikazan, njegovo postojanje je dokumentirano na planu Tvrđe iz 1838. g. Sjeverni, stambeni dio parcele uglavnom je izgrađen; unutrašnje dvorište je okruženo sjevernim i južnim krilom, a sa zapadne strane zabatnim zidom susjedne zgrade uz koji je prigraden stubišni aneks i izdužena prizemnica nepoznate namjene (vjerojatno drvarnica, ako je suditi prema opisu u kasnijim planovima). Dvorište je otvoreno prema jugu i vrtu, od koga je odijeljeno drvenom ogradom. Iz dvorišta se pristupa u trijemove i galerije istočnog i sjevernog krila, duž kojih se nižu stambene prostorije. Po sredini sjevernog krila je široka kolna veža, otvorena prema dvorištu, stubišnom aneksu i trijemu istočnog krila. Iz veže se izravno ulazi u dvije prostorije na zapadnoj strani i jednu prostoriju na istočnoj strani. Te tri prostorije su odvojene od ostalih i očito su imale drugačiju namjenu; najvjerojatnije su u njima bili smješteni vojni uredi. Preostali dio građevine je podijeljen u najmanje dvije stambene jedinice grupirane oko kuhinja s otvorenim ognjištima; jedan stan u prizemlju i jedan na katu. Ognjišta u kuhinjama su jasno odijeljena od ostalog dijela prostorije, s napola spuštenim pregradama na drvenim gredama, ali nadsvođenja nisu grafički označena, a nisu vidljiva ni u današnjem izgledu tih prostorija, iako su vjerojatno postojala s obzirom na strogost protupožarnih propisa i uobičajenu praksu pri gradnji ognjišta u Tvrđi.³³ Iz ognjišta su ložene kaljeve peći u susjednim prostorijama, a preostale prostorije su imale ložišta u veži, trijemu i galeriji. U sobe se ulazilo iz veže, trijema ili galerije, a bile su i međusobno neposredno povezane. Na južnom

³³ Poznate su odredbe o obveznoj gradnji čvrstim i negorivim materijalima (cigla, kamen, crijep...), a u Tvrđi nema poznatog primjera gradnje ognjišta bez zidanog svoda nad njim.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

kraju trijema istočnog krila smješten je sanitarni katni aneks sa zahodima i praonicom, priključenim na gradsku kanalizacijsku mrežu. Otpadne vode su izljevane u otvoreni kanal koji je prihvaćao i izljev iz praoničkog korita na katu, te otjecale u upojni bunar u vrtu.

Osim jedne prostorije i trijema u prizemlju istočnog krila koji su bili nadstvođeni bačvastim svodom, sve ostale prostorije su imale ravne stropove s drvenim grednicima. Krovna konstrukcija nad istočnim krilom je tipa dvostruke stolice s pajantama, a sličan konstruktivni sustav je vjerojatno bio izveden i nad sjevernim krilom. Nagib krovnih ploha je veom strm (oko 54°), a pokrov je morao biti glineni biber crijep. Za osvjjetljenje i prozračivanje tavana bili su izvedeni krovni prozori. Zidovi i stropovi su zasigurno bili ožbukani, a podovi u sobama popođeni daskama. Moguće je da su u reprezentativnim sobama/salonima na katu bili postavljeni i parketi. Trijemovi, galerije, sanitarije i kuhinje su bili popločeni kamenim pločama ili opečnim tavelama. Tavan je također imao popločenje od opečnih tavela, a ulazna veža je mogla biti popođena drvenom kockom ili debelim hrastovim talpama. Stepence su masivne hrastove stube oslonjene na bočne zidove, s bačvastim, plitkim segmentnim svodovima ispod njih.

Ovoj građevnoj mijeni treba pripisati i obradu pročelja s oker bojenim medaljonima, što ne znači da su svi elementi ove mijene izvedeni istovremeno. Moguće je da su medaljoni izvedeni i ranije tijekom XVIII st., prije dogradnje zapadnog stubišnog aneksa, ali su svejedno morali postojati i tijekom cijelog XIX st., kao dio ove građevne mijene. Sondiranjem je definiran izgled pročelja samo u katnoj zoni, jer je žbuka u prizemlju dijelom propala zbog vlage, a dijelom otučena, pa nije moguće nepobitno utvrditi izgled pročelja i u prizemlju. Sudeći po dijelu žbuke sačuvane na spoju sjevernog krila s istočnim krilom, vjerojatno je u prizemlju bio zadržan način obrade špricanom žbukom uokvirenom ugaonim kvadrima, ali nam je nepoznat način izvedbe međukatnog vijenca, tj. spoja špricane žbuke prizemlja, sa zaglađenom i obijeljenom žbukom kata.

Offizierswohngebäude am Platz – peta građevna mijena

Na temelju nacrt iz 1878. g. koje opisuje V. Matić, a na njih se pozivaju i autori studije HRZ o istraživanju pročelja, u razdoblju od 1850. – 1878. g. došlo je do značajnih promjena u konstrukciji i izgledu građevine.³⁴ U nedostatku tih nacrt moramo se poslužiti nedatiranim planom „Planskizze des Offiziers-Gebäudes am Platz“. S obzirom na opise na njemačkom jeziku, plan je zasigurno nastao prije 1918. g., a sličan je planu iz 1878. g. prema opisu tog plana u navedenoj studiji HRZ-a. Najuočljivija odstupanja u odnosu na plan iz 1850. g. su izostanak kamina na sjevernom krilu i promjena krovne konstrukcije na oba krila zgrade. Umjesto starog strmog krovišta tipa dvostruke stolice s pajantama, postavljena su nova krovišta tipa dvostruke kose stolice znatno manjeg nagiba (cca 33°), a na mjestu srušenog kamina probijeni su prozori. Zbog rušenja kamina i probijanja novih prozora, a

³⁴ Nažalost, plan nismo mogli pronaći u DAOS.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

vjerojatno i preziđivanja i izvedbe novog potkrovnog vijenca, morali su biti izvedeni i radovi na obnovi pročelja, pa vjerojatno u ovu građevnu mijenu treba datirati i postojeći dizajn pročelja. Tom prigodom je obijena sva žbuka u prizemlju do međukatnog vijenca, a kat je prežbukao tankim slojem zaglađene žbuke preko postojećeg sloja stare žbuke. Umjesto oslikanog razdjelnog vijenca izveden je novi profilirani vijenac, s umetanjem jednog sloja crijepa zbog debljine žbuke. Ispod vijenca je dijelom sačuvan sloj starije žbuke s nekoliko naliča koji su vidljivi i na ostalim površinama istočnog pročelja, pa i na sloju žbuke kojim su ožbukane špalete stubišnog prozora; taj sloj s kasnijim naličima vjerojatno je izveden sredinom XIX st. istovremeno s probijanjem stubišnog prozora i pripada građ. mijeni s oker medaljonima na sjevernom krilu, ali tijekom sondiranja nismo uspjeli rekonstruirati njegov izgled – vjerojatno je bio samo tanki sloj žbuke preko izvornog sloja reljefne, špricane žbuke, zaglađen i obijeljen, a kasnije i obojen u oker i zelenim tonovima. Iako je postojeća žbuka s urezanim kvadrima u prizemlju novijeg datuma, vjerojatno je riječ o rekonstruiranom izvornom sloju koji je morao biti obnovljen zbog oštećenja, naknadnih intervencija na prozorima i osipanja uslijed kapilarne vlage. Za sad ostaje nejasna svrha i vrijeme nastanka a potom ponovnog zaziđivanja niša na katnom dijelu istočnog pročelja sjevernog krila. Niše (ili prozori?) nisu imale žbukom naglašene okvire, kao ni prozor na stubištu istočnog krila, pa imamo razloga vjerovati da ni ostali prozori nisu bili uokvireni. Veličina niša jednaka je dimenzijama prozora, što znači da su prozori povećani već u prvoj obnovi pročelja.

Početkom I svj. rata 1914. g., adaptirano je prizemlje istočnog krila za potrebe vojničkog kluba (Militar kasino); srušen je pregradni zid između dvije najsjevernije sobe prema trgu kako bi se dobila veća dvorana, a na sjevernom pročelju je umjesto dva manja prozora ugrađen novi, trokrilni i danas postojeći prozor. Zbog rušenja pregradnog zida, ispod stropa je umetnut gredni nosač od 3 čelična profila NPI 18, koji je poduhvatio pregradni zid kata. Uklonjeno je kuhinjsko ognjište i proširena vrata između soba. Kako ne postoji plan kata, ne možemo sigurno znati je li već ovom prigodom ugrađen veliki trokrilni prozor i na katu, ili se to dogodilo u kasnijem razdoblju.

Vojni kasino nije dugo postojao jer su već na planu/planskizze prostorije označene kao „Kanzlei-Zimmer“ tj. uredi, dok su ostale prostorije zadržale stambenu namjenu. Za vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije zgrada nije mijenjala namjenu; i dalje je služila za smještaj visokih časnika, o čemu svjedoči i bilješka na margini *planskizze* – *stan Denerala Rotaniča?*. Tijekom NDH u zgradi je 1941. bio smješten stožer Osječkog divizijskog područja, a 1943. Mjestno zapovjedništvo. Na jednom planu je opisana i kao oficirska stambena zgrada. Nakon II svj. rata zgrada je zadržala stambenu namjenu, ali je adaptirana u više manjih vojnih stanova. I danas ima isključivo stambenu namjenu, a prostor je ispregrađivan u 8 stanova.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

VALORIZACIJA

Zahvaljujući očuvanju starih slojeva žbuke na pročeljima i tragovima ranijih pregradnji, rušenja i dogradnja na zidovima zgrade, te arhivskim planovima i dokumentima, u mogućnosti smo rekonstruirati povijesni slijed građevnih mijena tijekom nastajanja ove građevine, od početaka izgradnje stambenih zgrada u Tvrđi krajem XVII st. do danas. Nastavak sondiranja na dvorišnim pročeljima i unutrašnjosti zgrade sigurno će produbiti saznanja o cjelovitosti pojedinih mijena, ali vjerojatno neće promijeniti broj mijena i njihov slijed.

Prva kuća je vjerojatno izgrađena devedesetih godina XVII st., u prvom valu stambene izgradnje, nakon rušenja srednjovjekovno-osmanske građevne strukture i poravnanja terena. Bila je to skromna prizemnica sa stambenim potkrovljem, slična nizu građanskih kuća u jugoistočnom dijelu Tvrđe, koje su do danas najvećim dijelom zadržale izvorne gabarite. Za razliku od tih kuća građenih na malim parcelama s površinom od 100-250 m², ova je građevina bila privremenog karaktera, jer je izgrađena na višestruko većoj parceli površine preko 1000 m², namijenjenoj izgradnji reprezentativne građevine za smještaj visokih činovnika Slavonske komorske direkcije. Osim po veličini parcele, ova je kuća vjerojatno bila i prostorno drugačije strukturirana; umjesto uobičajenog tipološkog modela kuće s centralno smještenom kuhinjom s otvorenim ognjištem koju okružuju stambene prostorije, čini se da je ovdje bio realiziran nešto drugačiji model stanovanja, s gospodarsko-kuhinjskim blokom odvojenim od stambenih prostorija. Nasuprot tomu, kuća se vanjskim gabaritima, primijenjenim materijalima, obradom fasadnih površina i dekorativnim detaljima u cijelosti uklapala u tadašnji oblikovni standard Tvrđe: nad kompaktnim, zatvorenim pravokutnim volumenom uzdizalo se strmo, visoko krovište vjerojatno pokriveno biber crijepom,³⁵ pročelja

su bila ožbukana, sa završnim slojem špricane nebojene žbuke uokvirene glatko ožbukanim kvadrima i profiliranim potkrovnim vijencem; kvadri su bili obojeni sivim tonom i uokvireni bijelo obojenim trakama, a obijeljen je bio i krovni vijenac.

Kuće u Firingerovoj ulici – primjer građanskih kuća u Tvrđi s početka XVIII st.

³⁵ U to vrijeme još nije postojala odredba o obveznom pokrivanju crijepom, pa postoji mogućnost da je krov bio pokriven drvenom šindrom.

INVESTITOR	AGENCIJA ZA OBNOVU OSJEČKE TVRĐE
GRAĐEVINA	ZGRADA U OSJEČKOJ TVRĐI, KUHAČEVA ULICA BR. 11
VRSTA PROJEKTA	KONZERVATORSKA STUDIJA
BROJ PROJEKTA	04/015.

Prizemnica nije bila duga vijeka; nedugo nakon izgradnje, vjerojatno početkom XVIII st., nakon dolaska Alexandra Johanna von Kallanecka, podignut je kat, a ubrzo potom dograđeno je istočno krilo. Kuća je dobila današnje gabarite vjerojatno već dvadesetih godina XVIII st., a sigurno je bila završena do 1733. g. O ranom datiranju i sukcesivnosti gradnje svjedoči način obrade pročelja – sva su pročelja obrađena po uzoru na pročelja prvobitne prizemnice; špricanom nebojenom žbukom uokvirenom zaglađenim, sivo obojenim kvadrima s bijelim rubnim trakama i profiliranim, obijeljenim potkrovnim vijencem, a međukatni vijenac ponavlja dekorativni motiv ugaonih kvadera. Vojska je postojeću građevinu zadržala u zatečenim gabaritima tijekom cijelog XVIII st. ne mijenjajući ni njen vanjski izgled. Unutrašnja funkcionalna shema zadržala je podjelu na reprezentativni stambeni prostor smješten u sjevernom krilu i gospodarsko-kuhinjski blok sa sanitarijama u istočnom krilu. Stubište je vjerojatno bilo smješteno na spoju dvaju krila, što će trebati dodatno istražiti tijekom sondiranja žbuke i zidova u unutrašnjosti zgrade.

Četrdesetih godina XIX st. zgrada je preuređena u najmanje dva stana, s uredskim prostorijama u prizemlju. Staro stubište je premješteno u sredinu istočnog krila, a uz zapadnu stranu dvorišnog pročelja sjevernog krila dograđen je novi stubišni aneks. Nije nam poznato zbog čega vojska nije proširivala zgradu jer je na parceli bilo dovoljno prostora, ali ovakav način pregradnje starih zgrada s usitnjavanjem stambenih jedinica, slijedi trend smanjenog ulaganja u Tvrđu i postupne pauperizacije nekadašnjih reprezentativnih građevina, zbog gubitka vojnog značaja i zastarjelosti tvrđave i premještanja gospodarske i građevne aktivnosti u Gornji, Donji i Novi grad. Moguće je uz ovo preuređenje vezati i obnovu pročelja sjevernog krila s oker obojenim medaljonima, iako je vjerojatnije da je obnova pročelja izvedena znatno ranije krajem XVIII ili početkom XIX st., na što upućuju datacije izvedbe sličnih pročelja na drugim zgradama u Tvrđi.

Današnji izgled i gabarite zgrada dobiva krajem XIX st. kad je izvedeno novo, znatno niže krovšte, profilirani međukatni vijenac i rustično obrađeno prizemlje s plitko užljebljenim kvadrima, a probijanjem velikih prozora na istočnom dijelu sjevernog pročelja i adaptacijom prizemlja za vojničku kasinu 1914. g., završava građevni razvoj i započinje razdoblje svekolikog propadanja i devastacije prostora i svih građevnih elemenata uslijed zapuštenosti i neodržavanja.

Zbog slojevitosti preostalih tragova povijesnog slijeda građevnog razvoja zgrade, u kojoj se zrcali tristogodišnja povijest osječke Tvrđe, sadržana je velika spomenička vrijednost i znanstveni značaj ove građevine. Zbog zapuštenosti i neodržavanja nužno je što prije omogućiti završetak istražnih sondiranja u unutrašnjosti zgrade i započeti njenu sanaciju i obnovu. Pri tom je od iznimne važnosti odabir buduće namjene, jer samo namjena koja je primjerena izvornom prostoru jamči očuvanje slojevitosti ovog iznimnog kulturnog dobra.